

Prečo sa zaoberáme tribalizmom, nacionalizmom a hľadaním obetných baránkov

S Robertom Sapolským sa rozprával Tom Jacobs*

Pred niekoľkými týždňami prezident Donald Trump v prejave pred priateľsky nakloneným publikom prirovnal imigrantov k jedovatým hadom. Podľa Roberta Sapolského, biológa a vedca zaoberajúceho sa správaním, to bola nechutná, ale výpovedná poznámka.

Konštatoval, že „je to učebnicový príklad dehumanizácie skupiny oni. Keď sa človek dostane do bodu, že reč o nich spôsobí v jeho stúpencoch aktivovanie neurónov v insulárnom kortexe – t. j. v časti mozgu, ktorá reaguje na veci intuitívne vnímané ako nechutné –, tak má svoj zoznam úloh spojených s vykonaním genocídy takmer hotový.“

Vďaka tejto prenikavej, vedecky podloženej analýze sa Sapolsky stal obľúbeným a vplyvným autorom a mysliteľom. Tento štipendista Mac-Arthurovej nadácie je profesorom biológie a neurológie na Stanfordskej univerzite a autorom viacerých kníh vrátane bestselleru z roku 2017 Chováni: Biologie človeka v dobrom i ve zlém.

Sapolsky prežil veľkú časť svojej kariéry v Keni, kde okrem iných primátov skúmal paviány. Tieto poznatky využíva na to, aby ľudské správanie zasadil do širšej perspektívy. V našom nedávnom telefonickom interview rozoberal biologický základ našich súčasných chybných politických línií.

Tom Jacobs: Porozprávajme sa o tribalizme. Predovšetkým: Je to správny výraz na označenie dnešného delenia na antagonistické tábory?

R. Sapolský: Rozhodne je, a to preto, že je tak úzko spojený s primátmi. Pri rozhodovaní o tom, či niekto je jeden z nás alebo jeden z nich, je najľahšie rýchlo siahnuť po telesných symboloch. Ak sme znechutení osobným správaním jednotlivca – teda tým, ako to robia oni –, začneme ich nenávidieť oveľa ľahšie, ako keby sme nesúhlasili s ich názorom na obchodný deficit. U primátov sú dichotómie medzi *my* a *oni* zakorenené veľmi pevne. Naš mozog ich zaznamenáva za menej než 100 milisekúnd. Naše názory na rôzne veci sú riadené skrytými (nevedomými) procesmi. To je nesmierne deprimujúce. Napríklad hormón oxytocín spôsobuje, že sme milší k našim

* Pôvodne vyšlo ako *Why We Engage in Tribalism, Nationalism, and Scapegoating* v časopise *Pacific Standard* 5. marca 2018.

a horší k nim. Hormóny sú dobré vo zväčšovaní toho, čo už existuje. Z toho vyplýva, že „my“ a „oni“ je základná chybná línia v našom mozgu.

Je to deprimujúce, no kľúčovým momentom, pokiaľ ide o nás, je to, že všetci patríme k početným kmeňom. Aj keď máme predispozíciu deliť svet na *my* a *oni*, neuveriteľne ľahko sa kedykoľvek dáme zmanipulovať, pokiaľ ide o otázku, kto je jeden z nás, a kto jeden z nich.

Dobre, ale mnohé výskumy naznačujú, že naše identity sa čoraz viac zokupujú podľa odlišností: liberáli nakupujú v iných obchodoch ako konzervatívci, chodia na iné filmy, pozerajú iné televízne programy atď. Nie je tento trend nebezpečný?

Súhlasím. Percento ľudí, ktorí majú priateľov s odlišnými politickými názormi, klesá. Pravdepodobnosť, že by si človek zobral niekoho s odlišnou politickou orientáciou, je tiež malá. Myslím, že to ukazuje, ako sociálne médiá atď. vytvorili túto tak polarizovanú atmosféru.

Keď sa obklopujeme mnohými ľuďmi, ktorí s nami súhlasia, robíme tú najväčšiu chybu. Napríklad vrúcna náboženská viera nie je indíciou extrémizmu. A nie je ňou ani zbožné dodržiavanie náboženských predpisov. No zbožné vykonávanie náboženských predpisov v rámci skupiny už takouto indíciou je. Výskumy ukazujú, že podporovanie terorizmu vo väčšine moslimských krajín nesúvisí s tým, ako často sa moslimovia modlia alebo ako zbožne dodržiavajú zákazy týkajúce sa stravovania. Súvisí však s tým, ako často sa modlia v mešite. To isté platí o pravícovom židovskom extrémizme v Izraeli. Keď sa posvätné hodnoty utvrdzujú v skupinách, začína to naháňať strach.

Ak sme znechutení osobným správaním – teda tým, ako to robia oni –, začneme ich nenávidieť oveľa ľahšie, ako keby sme nesúhlasili s ich názorom.

Sme svedkami šírenia nacionalizmu po celom svete. S tým súvisí zvyšovanie tolerancie k autokratickým vodcom. Tento jav sa často vysvetľuje ako reakcia na globalizáciu: Ak McDonald's nájdeme všade, ľudia to poctujú ako ohrozenie ich národnej identity; vtedy majú potrebu dôrazne, ba až agresívne si ju potvrdiť. Súhlasíte?

Súčastou globalizácie je to, že ľudia žijú na miestach, kde predtým žiť nezvykli; to znamená, že ľudia žijú v susedstve ľudí, v ktorých susedstve žiť nezvykli. To môže byť v zásade ohromné i žalostné: vďaka kontaktu s inými si uvedomujeme, že pod kožou sme všetci súrodenci. No vieme, že tieto fenomény vedú k všeličomu, len nie k takémuto uvedomeniu.

Keď som písal knihu, oboznámil som sa s literatúrou skúmajúcou situácie, keď sa nastavenie ľudí zmení a vnútroskupinové napätia sa prehľ-

Rudolf Sikora

Nie! Nie! Áno? 1980

bia. Ukázalo sa, že ak sa niektorí z nich nastahujú do našej ulice, tak to nie je ten najlepší návod na to, aby každý zistil, že sú skôr podobní než odlišní. Je to skôr príhodná situácia, keď sa ostria lakty a zapínajú sa intuitívne pocity ohrozenia. Globalizácia vytvorila možnosť, že v najrôznejších regiónoch, ktoré pociťujú ekonomickú a kultúrnu neistotu, existujú lokálni obetní baránkovia – ľudia s veľmi odlišným výzorom. Keby sme chceli zistiť, či je to ich chyba, keby náhodou vyzerali, jedli a modlili sa tak isto ako vy, vyžadovalo by si to oveľa viac práce. Ak sa však vo všetkých týchto ukazovateľoch líšia, máte už trištvrte cesty hľadania obetného baránka za sebou.

Takže ak človek hľadá niekoho, na koho chce niečo zvaliť, nájde ho normálne cestou po ulici! To v minulosti neplatilo.

Nachádzanie obetného baránka je v cicavcoch neuveriteľne zakorenené. Prečo je to tak? Preto, lebo sa pri tom cítia lepšie! Je to desivo efektívny mechanizmus redukcie stresu.

Ak nejaký potkan práve zažil šok, jedným z najlepších spôsobov, ako znížiť hladinu jeho stresových hormónov, je umožniť mu pootočiť sa a uhryznúť iného potkana. Približne 50% agresívnosti pavianov tvorí „presunutá agresia“: niekto má zlý deň a odskáče si to ten slabší. Je to určujúci znak chorých sociálnych organizmov.

Keď sa obklopujeme mnohými ľuďmi, ktorí s nami súhlasia, robíme tú najväčšiu chybu.

V našom časopise *Pacific Standard* sa píše veľa o ekonomickej a sociálnej nerovnosti, no pokým som neprečítal vašu knihu *Behave*, nikdy mi nenapadlo porovnávať z tohto hľadiska ľudí so zvieratami. Tvrdíte, že u ľudí sa v porovnaní s ktorýmkoľvek iným druhom vyskytuje oveľa viac nerovnosti. Máte nejakú predstavu o tom, prečo je to tak?

Je to dôsledok komplikovanosti našej psychiky. Ak je niektorý z radu primátov (okrem človeka) zle naladený, môže zmlátiť nejakých nízko postavených druhov, prípadne sa im môže ujsť to najpodradnejšie miesto na sedenie, keď prší. Alebo si nájdu dobrú potravu a ich (vyššie postavený) druh im ju zoberie. Nemajú sociálne koncepty, ktoré by ich priviedli na myšlienku, že je to ich vlastná chyba.

Človek napríklad šoféruje po diaľnici a šofér pred ním mu môže signalizovať jeho nedostatočnú socioekonomickú úspešnosť (má totiž drahšie auto). Človek môže sedieť doma, sledovať časť seriálu *Životy slávnych a bohatých*, a pritom sa cítiť ničotný. A to všetko na pozadí toho, či sa vášmu dieťaťu dostáva riadneho vzdelania, alebo či slávni a bohatí môžu svoje deti vzdelávať doma v bezpečnom prostredí mimo školy.

Keď si všimneme súvislosti medzi nízkym socioekonomickým statusom a zlým zdravotným stavom obyvateľov kopírujúcich západný životný štýl, tak tento fakt nemá nič spoločné s prístupom k zdravotnej starostlivosti a iba pramálo to súvisí s rizikovými faktormi životného štýlu. Je to psychologický dopad chudoby, v akej človek žije. Subjektívny socioekonomický status človeka je najlepším predznamenaním jeho zdravia.

Inými slovami, naše zdravie neohrozuje to, že sme chudobní; ohrozuje ho *pocit*, že sme chudobní. Najspoľahlivejším spôsobom, ako privodiť niekomu pocit chudoby, je dať mu to patrične najavo; môže to byť hocičo: od toho, že mu nevenujete pohľad, až po situáciu, keď mu polícia neverí.

Píšete, že vlastne neveríte v slobodnú vôľu, no napriek tomu sa musíme pokúsiť pochopiť naše správanie a vylepšiť situáciu. Nie je to do istej miery protirečenie?

Uvedomujem si, že je neuveriteľne ťažké vyjadriť, ako je absencia slobodnej vôle kompatibilná so zmenou. Získavanie nového poznania, nových skúseností, byť inšpirovaný príkladom iného človeka – to sú biologické fenomény. Zanechávajú biologické stopy.

Existujú najrôznejšie nervové dráhy analyzujúce svet v zmysle príčiny a účinku. Poznanie, že jeden človek – alebo skupina študentov strednej školy – skutočne môže dokázať čosi nové, môže byť inšpirujúce. Znamená to, že niektoré dráhy sa vylepšili a v dôsledku toho sa niektoré formy správania stali pravdepodobnejšie. Ak zistíme, že sme nad istou oblasťou stratili kontrolu, cesty k efektívnosti možno aj oslabiť. Naučiť sa byť bezmocný má tiež biologickú povahu.

Takže fakt, že slobodná vôľa je z veľkej časti iluzórna, neznamená, že spôsob našej reakcie na svet je statický a nemenný.

Vôbec nie. Medzi biologicky determinovaným univerzom a fatalizmom je obrovský rozdiel.

Z ANGLICKÉHO ORIGINÁLU PRELOŽILA LUBICA HÁBOVÁ